

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De a-historische sensatie van Tollebeek en Verschaffel

Henkes, Barbara

Citation

Henkes, B. (1993). De a-historische sensatie van Tollebeek en Verschaffel. *Leidschrift : Staatsvorming In Vroegmodern Europa*, 9(September), 137-141. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73220>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73220>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De a-historische sensatie van Tollebeek en Verschaffel

Jo Tollebeek en Tom Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse* (Amsterdam 1992) 127 pagina's; ISBN 90-284-1619-6 Wereldbibliotheek f24,50.

Barbara Henkes

Er waart een spook door historisch Nederland, het spook van de Historische Sensatie. In hun inmiddels veelbesproken en over het algemeen positief ontvangen essay *De vreugde van Houssaye. Apologie van de historische interesse* herintroduceren de historici Jo Tollebeek en Tom Verschaffel het begrip historische sensatie in navolging van Huizinga. Zij omschrijven de Historische Sensatie als het onverwachte, haast zintuiglijke contact met een andere tijd, zoals zich dat voor kan doen bij de confrontatie met een voorwerp of een relict uit dat verleden - en zij zien de Historische Sensatie als een inspiratiebron bij - zo niet een voorwaarde voor - het doen van historisch onderzoek.

'Historische Sensatie' lijkt een prachtig begrip - het ligt melodisch in de mond en de combinatie van historisch en sensatie prikkelt de fantasie, zeker van historici. Sensatie roept de connotatie op met heftige gevoelens, met meeslepende emoties en met al die subjectieve ervaringen waar men in de historische wetenschap slecht mee uit de voeten kan. Maar met historisch als bijvoeglijk naamwoord eraan vastgeklonken nadert het begrip de poorten van de academie die daarmee verlevendigd zou kunnen worden.

Dat de Historische Sensatie nu zo enthousiast wordt opgepakt in diverse boekbesprekingen en onlangs als centraal thema gold voor de dië's van de faculteit Maatschappijgeschiedenis in Rotterdam zegt wellicht meer over de hunkering naar meer sensatie binnen het historische bedrijf, dan over de bruikbaarheid van het begrip voor historisch onderzoek.

Het essay van Tollebeek en Verschaffel over de vreugden van Houssaye is een hartstochtelijke liefdesverklaring aan het adres van Clio en in die zin heb ik ervan genoten. Zij schrijven over 'het verlangen' om een fragment van het verleden te kennen, omdat men 'ervan houdt'. Zij schrijven over de 'passioneel geïnteresseerde' die toegang zoekt tot het 'door hem geliefde verleden'. Zij schrijven over zijn interesses die hem dwingen 'op jacht te gaan' naar voorwerpen die hem een sensatie kunnen geven; zij schrijven over het 'meegesleurd worden' in een sensationele

zoektocht en zij zien de historicus als een 'slachtoffer' dat 'overvallen wordt' door de Historische Sensatie als ging het om een initiatiefrijke dame. Vervang ik de historicus nu door een historica, dan nadert deze ode op de historisch sensatie het beeld van de prins op het witte paard die mij (als historica) in wilde galop komt schaken. En we weten waar dat toe leidt... op z'n best tot een symbiotische relatie waarin het erg moeilijk wordt om de ander nog kritisch en met afstand te kunnen bekijken.

Bleef het daar bij, dan kon het boek nog gezien worden als een sympathiek pleidooi voor het belang van subjectieve ervaringen bij de geschiedschrijving. Tollebeek en Verschaffel verbinden echter veel meer aan hun lofzang op het sensationele contact met een andere tijd. Geschiedenis, zo benadrukken de auteurs keer op keer, is de studie van het verleden die tot doel heeft het verleden *als zodanig* te kennen en te begrijpen. Dit impliceert volgens hen dat wie zich aan de historische interesse - de liefde voor Clio - overgeeft, zichzelf en zijn eigen tijd uit het oog dient te verliezen. Zijn of haar interesse zou *onbaatzuchtig* moeten zijn; historici zouden tijdens het onderzoek van het verleden de eigen belangen dienen te vergeten en zich los moeten kunnen zingen van de eigen tijd. Weliswaar relativeren ze dat door op te merken dat dit in de praktijk niet makkelijk te verwezenlijken is, maar men zou er op z'n minst naar moeten streven om 'het ego te vergeten' en 'de zelfzucht te verdringen'. Dat wordt werk voor de psychiater, vrees ik. Van verdringen en vergeten valt weinig productiefs te verwachten. Veel vruchtbaarder voor historisch onderzoek is het om te onderkennen dat er geen onderzoek gedaan kan worden zonder baatzucht - en dat de onderzoeker van het verleden op ieder moment onloochenbaar verbonden is met het heden. Dat heden bepaalt de vorm die de historische interesse aanneemt: welke vragen er opkomen bij een verleden en op welke wijze die benaderd worden. 'Last but not least' wordt in het heden beslist of de onderzoeker die interesse (met steun van eerste, tweede, derde geldstromen of de sociale dienst) productief kan maken.

Tollebeek en Verschaffel stellen daarentegen dat de historische interesse ieder onderzoek mogelijk maakt naar alles wat deel uitmaakt van het verleden en dat er geen hiërarchie tussen onderwerpen zou bestaan. Alleen de persoonlijke voorliefde van de historicus telt. Een op het eerste gezicht hoopvolle stellingname, maar - neem me niet kwalijk - wel een tikkeltje naïef. In de geleefde werkelijkheid, in de waan van alle dag blijkt dat toch anders te werken. Om te beginnen komen de persoonlijke voorliefdes niet zomaar uit de lucht vallen, maar worden zij mede bepaald door maatschappelijke krachtsverhoudingen. Het is niet voor niets dat de persoonlijke voorliefdes van historici ertoe hebben geleid dat tot de jaren zeventig nauwelijks aandacht aan vrouwen en vrouwelijkheid in het verleden werd besteed. En de huidige interesse voor nationalisme en de vaderlandse herinnering laat zich ook niet uitsluitend door persoonlijke voorkeuren verklaren. Met het negeren van de invloed van de eigentijdse

preoccupaties bij de blik op het verleden creëren Verschaffel en Tollebeek de *mythe* dat alle onderwerpen gelijkwaardig zijn. Dat zijn ze misschien wel, maar zo worden ze niet gezien. Proust ligt beter in de wetenschapspolitieke markt dan zijn hospita - al zou zij nu misschien een kans maken als zij een autobiografie had nagelaten - en een onderzoek naar een toonaangevend tijdschrift als *De Gids* wordt eerder geaccepteerd dan een onderzoek naar 'dames' romans. Tollebeek en Verschaffel weten toch ook dat economisch en cultureel kapitaal voorwaarden zijn voor wetenschappelijk onderzoek en dat de verdeling daarvan gepaard gaat met keuzes en prioriteiten, waardoor bepaalde thema's eerder worden gehonoreerd dan andere (en bepaalde documenten eerder bewaard blijven dan andere). Met hun verhaal dat alles mogelijk is, ontkennen ze de actuele krachtsverhoudingen die mede bepalend zijn voor het soort geschiedenis dat wordt geschreven.

Dat een dergelijke waarde vrije opvatting van de geschiedenis nu weer fris en vrolijk geponeerd kan worden en in recensies wordt geprezen als 'eigenzinnig' en 'een verademing voor wie de dictatuur van het heden wil doorbreken,¹ maakt het voor geschiedschrijvers en andere wetenschappers van belang om alert te zijn. Er zijn nog meer redenen om deze bijdrage aan de historiografie en het werk van de beide auteurs met een gezonde dosis scepsis te volgen. In hun drang heden en verleden van elkaar los te scheuren om tot een 'eigenlijke' geschiedschrijving te komen (een term die eerder tot onvruchtbare discussie aanleiding gaf²), introduceren zij het zogenaamde *demarkatievraagstuk*. De geschiedenis dient zich te onderscheiden van andere wetenschappen en daartoe werpen zij schotten op tussen historici (die een andere tijd willen begrijpen) en beoefenaren van andere disciplines, met name sociologen (die deze tijd willen begrijpen). Een weinig stimulerende stellingname die voorbij gaat aan menig inspirerend historisch onderzoek dat door sociale en literatuurwetenschappers werd ondernomen,³ om nog te zwijgen van het historisch onderzoek dat zich richt op de vraag hoe fragmenten uit een verleden doorwerken in een hedendaags beeld over dat verleden. Met hun apologie van de historische interesse suggereren Tollebeek en Verschaffel dat het verleden als een afgesloten wereld met een eigenstandige identiteit bestudeerd zou kunnen en moeten worden. Maar het verleden is geen *realiteit* die, onaangetast door de tijd die erop volgde, gekend en begrepen kan worden. Het verleden is een levend terrein zoals een begraafplaats die er - afhankelijk van je eigen stemming en de (weers)omstandigheden - altijd weer anders uitziet als je er komt om de doden te groeten.

Voor de meeste historici moge dit klinken als een open deur. Des te raadselachtiger is het dat Tollebeek en Verschaffel er zo op gebrand zijn deze scheidingslijnen in ere te herstellen in plaats van de problematische verhouding tussen heden en verleden, tussen de realiteit in het verleden en het voorwerp of verhaal dat daarvan bewaard is gebleven, verder te doordenken. Maar in hun alom geprezen essay doen zij dat niet en in de

receptie van hun boek wordt dit ook nauwelijks ter discussie gesteld, met uitzondering van Nelleke Noordervliet die de historische sensatie als een ahistorische sensatie ontmaskert en signaleert dat 'de jacht op authenticiteit' (de realiteit in het verleden, BH) een 'maniakaal en fundamentalistische trekje' heeft.⁴

In hun enthousiasme om heden van verleden te scheiden, om een onderscheid aan te brengen tussen *eigenlijke* geschiedschrijving (enkel om het verleden te leren kennen) en *oneigenlijke* geschiedschrijving (om meer inzicht in het heden te krijgen), betreden de auteurs het vlak van de moraal. Tollebeek en Verschaffel menen dat historici hun morele oordelen moeten en kunnen uitschakelen om het verleden 'om het verleden' te kunnen bestuderen. 'De morele en historische interesses vallen immers geenszins samen', stellen zij. Waar deze stellingname toe leidt, komt naar voren in een interview van het Amsterdams historisch tijdschrift *Skript* met één van de auteurs. Jo Tollebeek komt daarin tot de conclusie dat je als historicus niet over de Holocaust mag schrijven. 'Daarover moet je immers een oordeel vellen. Relativeren is dan uit den boze. Daarom moet de historicus zijn historische interesse scheiden van zijn morele betrokkenheid. Zo blijft je morele engagement zuiverder en scherper. De holocaust is iets dat buiten, boven of naast de geschiedenis ligt. Als historicus moet je daar afblijven'.⁵

Waar eerst nog ieder thema zich voor historisch onderzoek zou lenen, wordt hier een scheidslijn aangebracht tussen wat buiten en binnen de geschiedschrijving valt. Als de Holocaust buiten, boven of naast de geschiedenis ligt, geldt dat dan ook voor de kruistochten, heksenverbranding, slavenhandel, of afslachting van Indianen op het Amerikaanse continent? Om maar enkele van de vele voor de hand liggende voorbeelden uit een immer wreed verleden te noemen, die wij vanuit de vigerende waarden en normen geneigd zijn te veroordelen. Bij historisch onderzoek gaat het er niet om te veroordelen, maar om te begrijpen. Dat betekent dat moraal en geschiedenis geenszins tot een moralistische geschiedschrijving hoeven te leiden.

Voorwaarde voor een integere geschiedschrijving zonder anachronismen is niet dat we onze eigentijdse waarden en normen uitschakelen - al dan niet geholpen door de metafysische, zo niet esoterische ervaring van de Historische Sensatie. Een integere geschiedschrijving komt vooral tot stand door een permanente twijfel aan vastgelegde betekenissen en bestaande waarden en normen in het heden, in combinatie met een onbedwingbare en nooit bevredigde nieuwsgierigheid naar een verleden. Goede geschiedschrijving leert ons genieten van vragen in plaats van pasklare antwoorden, zij levert nieuwe beelden, oppert nieuwe vragen en stelt bestaande stereotypen die uit het verleden zijn overgeleverd ter discussie. In die zin vormt zij een wezenlijk onderdeel van onze cultuuroverdracht en is ze onmisbaar bij het doorzien van asymmetrische machtsverhoudingen en bij de vorming van mondige burgers. Juist dat maakt geschiedenis tot méér dan enkel het bevredigen van een particuliere interesse.

Nogmaals: dit alles is al eerder gezegd, maar deze nieuwe generatie historici dreigt daar met succes aan voorbij te kunnen gaan.

Noten

1. Recensie in *Aanzet* 10.2 (1992).
2. In het eerste *Jaarboek voor de Geschiedenis van Socialisme en Arbeidersbeweging in Nederland* (Nijmegen 1976) introduceerden Harmsen cum suis een onderscheid tussen 'eigenlijke' en 'oneigenlijke' geschiedenis om hun keuze voor de geschiedschrijving van de georganiseerde, socialistische arbeidersbeweging als de enige juiste benadering van de sociale geschiedenis te verdedigen.
3. Ik hoef hierbij slechts te wijzen de op zeer lovend ontvangen proefschriften van de politicologe Withuis, *Opoffering en heroïek. De mentale wereld van een communistische vrouwenorganisatie in naoorlogs Nederland, 1946-1976* (Amsterdam 1990) en van de neerlandica Van Boven, *Een hoofdstuk apart. 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930.* (Amsterdam 1992).
4. *Vrij Nederland*, 5 september 1992, 81-82.
5. *Skript* 14.3 (1992) 131-138.